

„nincs oly tükör, kibem magam lássam”

1.1. Horváth István utolsó, gazdag alkotói szakasza — valamivel több mint tíz év — legalább három fő irányban teljesedik ki: egy nagy jelentőségű monográfiában (a *Magyaródi toronyalja* című írói falurajzban), továbbá költészetének és prózájának — az életmű jelentős részét alkotó — darabjaiban.

E szakasz verseiben a magakeresés, az emésztő önvizsgálat eszméje kerül előtérbe, a személyiség keresi helyét a társadalomban (és a megbomlott világegyetemben), s keresi azokat a szálakat, amelyek szűkebb közösségéhez fűzik és fűzhetik. És szembe kell néznie a költőnek a jelentkező öregséggel (halállal) és elmagányosodással is.

1.2. Ugyanakkor megerősödik a szándék az íróban, hogy az izzó lírai önfelreflexió és létélmények versbe sűrítésével egyidőben az emlékezés keretei között és a higgadt elemzés módszerével is mérje föl, vegye számba élete és sorsa alakulását. Azonos kérdések fölvetése és a válaszkeresés ezekre különböző hurokon, a műnemek eltérő törvényszerűségei szerint történik.

A „Ki vagyok én?” kérdése foglalkoztatja állandóan, az önszemlélet magas igénye válik elsődlegessé versben és prózában egyaránt. (Nem véletlen az sem, hogy írói falurajzának bevezetőjében egyértelműen kijelenti e tudományos munkáról: „Én vagyok ez a könyv. De nem csak én. Az a nép is, amelyhez tartozom, amellyel — vagy amelyekkel — összefűznek a borzongató hiedelmek, varázslások, szokások, játékok, a népköltészet gazdag csillagos ege, s a nyelv, melynek egyes szavai a ködös ősidőkből visszhangoznak ide.”) A végleges válasz azonban — tudja ezt a költő — nehezen születik meg, hiszen „nincs oly tükör, kibem magam lássam” (*Azért... In: Kiáltás halál ellen. Kvár, 1973*). Számunkra létezik a Mű, államból újraterezhető Horváth István emberi-művészi nagysága.

1.3. Összetett, bonyolult képlet a Horváth István-jelenség. De nemcsak e jelenség egyik, objektíve adott oldala, a korszak, hanem az egyéni-szubjektív oldal is. Előbbiről írja Cseke Péter a prózai műveket tartalmazó gyűjteményes kötet (*Kipergett magvak. Novellák, emlékezések. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és jegyzetekkel ellátta Cseke Péter. Buk., 1981*) utószavában: „Az a történelmi korszak, amelyik a társadalom tektonikus mozgásai folytán a mélyből feltarajlotta Horváth István sorsát, és amelynek hite szerint maga is alakítója volt, még keresi helyét, hogy reális történelmi távlatba állíttassék.” Tudunk már ezt-azt e korszakról, de talán ennél még kevesebbet a belső folyamatról, mely szerint (a) Horváth István(ok) élete alakult.

E fejlődésnek, illetve tudatállapotoknak leplezetlen feltárását követhetjük nyomon — néhol magas esztétikai érték formájában — késői költészetében és emlékező prózájában, önéletrajzi regényrészletében.

1.4. Íróként, művészként a lelki kettősség, személyiségének kettős kötődése lesz központi kérdése. Lírában és emlékező prózában is. Falu és város világa ütközik meg benne egyrészt, másrészt pedig a kiemelkedő egyéniség és az őt akadályozó-befolyásoló környezet mindennapos konfliktusai épülnek be személyiségébe.

Családja teljességgel a faluhoz és a paraszti osztályhoz tartozik, ő maga is Ózdon születik, de első maradandó gyermeki élményei nagyvárosiak (szülei Budapesten szolgálnak a tizes évek elején, ahová őt is magukkal viszik). Ugyanakkor itt kell tapasztalnia a rendkívüli érzékenységu fiúnak a társadalmi igazságtalanságot és megkülönböztetést.

Hazatérve szülőfalujába (édesapját behívják katonának), idegenként érzi magát — és viszont: környezete (gyermekek és felnőttek) őt érzi idegennek. („Szülőhelyemre visszatérve, újra csak idegenbe érkezem.”)

Íme, az a tudati kettősség, amely már korai verseiben is tükröződik, a gyermekkorban szerzett élmények által határozottatott meg. Utolsó alkotói szakaszában már általános emberi távlat jegyében alkotja az önmeghatározás nagy versét:

„Egő csillag fut. / Öntüzeben ég el. / Nincs hol lehulljon. / Csak ég és sajoj.“ (Magam keresve. In: *Tornyot raktam*. Buk., 1972.) Ugyancsak 1967-ben keletkezik a *Megváltások* című vers is, amelynek főbb eszmei pontjait a honnan jöttem — mit tettem — mi marad utánam gondolatsorral jelölhetjük.

Mohó kíváncsisága és tudásvágya ugyancsak szokatlan, rendkívüli jelenséggé teszi környezetében. „Jobban gyermek tán nem vágyott / Megismerni a világot, / A tudást, a mindenséget: / Bennem örök-lánggal égett / Nagy szerelme minden szépek. / S a vágyak csak égtek, égtek.“ (*Villás-jaág játékökröm*, 1963.) A kiválasztottak sorsa jut neki: azonos külső körülmények közt zajlott az élete a falujabeliekével, „csak egy volt más — a gondolat“ (*Mint a hegy ormán szirti kő*). Mesélőkedve, képzelőereje hozza egyszer a gyermek Horváth Istvánt kellemetlen helyzetbe. Kikacagják, mert azt mesélte — szerintük: hazudta! —, hogy repülőgépen ült. Repülőgép valóban létezik, képét Budapesten látta is az újságokban — érvel az önéletrajzról a főhős, tehát gyermekkori önmaga logikájával —, szülőfaluja határa szintén létező valóság, csupán ő nem ült a gépen, és nem repült — de ülhetett volna, ha van!

Képzelt, kitalált világával már gyermekkorában kiemelkedik környezetéből, összeütközésbe kerül vele. Mint annyszor később, felnőtként is. De ekkor, választott világában, a városban sem érzi jól magát. Iszonyodott a várostól, holott falujából azért (is) távozott, mert (írói) hajlamai nem találták megértésre, s a várostól remélte a befogadó közeg megtalálását. Találón írja Deák Tamás a gyűjteményes kötet, a *Tornyot raktam* előszavában: „a parányi Kolozsvár Babilon zűrzavarát és Ninive bűneit idézi fel riadt tudatában.“

1.5. Töredékben maradt önéletrajzi regénye (*Mint a magból kikelt fácska*, 1975—1976) gyermekkora világát, élményrétegeit boncolgatja. Szinte elmaradhatatlan része a gyermekkor minden önéletrajznak, hiszen a személyiség fejlődését döntő módon határozza meg. De nem teljes és részletes gyermekkorral ismerkedünk meg: szelektál az író, kiemel néhány jellemző mozzanatot, történetet, amelyet vagy az ő emlékezete őrzött meg, vagy másoktól, szüleitől hallott később. És magyarázza, kommentálja ezeket. Máskor meg lelki struktúrájának, kivételes érzékenységének eredete után kutat, s helyesen utal azokra a tényezőkre, amelyek már születése előtt, árvaságban, szolgasorsban felnőtt édesanyja révén befolyásolták személyiségfejlődésében: „Az ösöktől kapott gének százezer évek életanyagát hordozó gazdagsága mellé, megfogamzástól szegény anyám méhében a szakadatlan izgalmak villámkiülései koszorúztak körül. Amit mások a faluban eszmélő koruktól évekig tanultak, édesanyám órák, napok, hetek alatt kellett hogy megtanulja. Figyelő, nemegyszer gúnyos tekintetek előtt. Ki tudná megmondani, hogy azok a villámlások is nem járultak-e hozzá, hogy nem mindennapi érzékenységgel idegzettel születtem? Nem azokat is sajoztam, sajgom egy életen végig?“

Apjától a szociális érzékenységet örökölhette. Az egyik Bánffy bárónál szolgálva, éjszaka az úr birtokára mennek lopni; s a rettegő, félnék feleségnek így indokolja tettét az apa: „Mind a mű kezünk munkája után terem.“ És ez az apa, aki budapesti szolgálata béréből földet vesz falujában, részt vesz a megmozdulásokban, az 1912-es „vérvörös csütörtökön“, mint telefongyári szakmunkás. Milyen nyomokat hagyott ez vajon az apa lelkében?

Nagy kár, hogy az 1914-es háborús év őszéig juthatott el csupán élettörténetének megírásával és újraélésében. Az önéletrajzi regényrészlet azonban kiegészíthető *A király abrosza* (1950), *Amikor nem volt ég Bukarest fölött* (1973), *Fekete fellegek* (1957), *Szűzdohány* (1970) című elbeszélésekkel, amelyek az író életének egy-egy szakaszát, mozzanatát mutatják be és ábrázolják a kispika eszközeivel. Az emlékezés szálaival átszőtt írások ezek. Közülük kettő emelkedik ki mind gondolati-eszmei súlyánál fogva, mind művészi megformáltság tekintetében: a bukaresti élményekre alapozó *Amikor nem volt ég Bukarest fölött* és a két világháború közötti erdélyi falu közeletére, a paraszti-kisebbségi sorsra összpontosító *Fekete fellegek*.

2.1. A pályakezdő Horváth István elbeszélőként is alkot maradandó értéket. A Móricz- és Tamási-próza erőterében alakul pályája — akárcsak a *Termés* című folyóirat prózaeszménye. (Vö. Cseke Péter: *A Termés szerepe Horváth István világszemléletének kialakulásában*. In: *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* — 1981. Buk., 1981.) Mindkét prózafelfogásra találunk példát a negyvenes évek első felében keletkezett elbeszélésekben. A *Kipergett magvak* (1943) a tragikus kimenetelű történet tömör előadásával, pontos megszerkesztettségével kataritikus erejű. Az ábrázolt események és a bemutatott alakok sorsa lényeges üzenet hordozója, s erre még természetes módon épül rá egy szimbolikus jelentés: a „kipergett magvak“ az elbeszélés folyamán művészién kidolgozott szimbólummá nő — a történelem viharában, a társadalomfejlődés sodrában széthulló népi-paraszti

világot jelképezi. Témája alapján is szoros kapcsolatot mutat a magyar népi irodalom akkori törekvéseivel.

A bevezető leírásban (gyermekek játszadoznak a néptelen falusi utcán) jól exponálja a paraszti szemlélet és a földkérdés ellentmondásait is (sokgyermekes család — egykezés). Az öregasszony megjelenésével felgyorsulnak az események: a negyedik gyermekkel terhes lánya „érdekében” ármánykodik a vénasszony, miáltal a család többi tagja arat a határban. Estére be is következik a baj, s másnap délre már Kalári halott. Az anya megőrül (a „bűnös” orsókkal járja a falu utcáit), és az özvegyen maradt fiatal férj is már-már öngyilkosságba menekülne, ha nem kerekedne felül benne a legutolsó pillanatban a megért „élet” iránti ősi ragaszkodás ösztöne: „... a másvilágról is visszafutott volna, hogy ne hagyja kárba menni az áldást.”

A paraszti sors fájó mélységeit sejteti a *Vasárnap* (1944) című elbeszélés is, amely ugyancsak a móríci művészet vonzásában született.

2.2. Ugyanez a zárt falusi világ a háttere a játékos hangulatokba, lírai hangnembe átsapó novelláknak. Ifjúság és szerelem, hétköznapiak és ünnepek e novellák témái; főtáru a falu (faluja) gazdag szokás- és hiedelmvilága, megkísérli láttatni az író ember és természet egységét. Például: *A ugaron* (1944), *Ha nem születtem úrnak* (1944), *A nyakravaló* (1944), *Erdőlés* (1943), *Karácsony* (1943), *Útmarti Jóska* (1944). A Tamási-próza jegyében létrejött művek ezek. Az utóbbi novella főhőse, Útmarti Jóska (beszélő név!) a népmesék vándoraira emlékeztet leginkább, de az otthontalanság és kitzsítottság eszméje erősödik föl benne, s a szociális indulat megfogalmazásáig jut el írója.

2.3. Az 1945 után keletkezett elbeszélések egy részében folytatódik ez a gondolat — a forrongó, osztályfeszültségekkel terhes falu életét mutatja be Horváth István (*Kaszások*, 1947., *A tudós*, 1951., *Falubeliek voltak*, 1960). *A Csali gróf akar lenni?* (1952) című kisregényben a fiatal népi hatalom árnyoldalaira mutat rá. Bátor hangú írás volt abban az időben.

A *Ribnifa* (1951) című kisregény tárgya tekintetében egyedülálló alkotás Horváth István életművében: egy fogolytábor utolsó napjaival ismertet meg; a visszavonuló német csapatok tartják felügyelet alatt a táborn — kommunistákat őriznek —, és az utolsó pillanatban örült tettet hajtanak végre: likvidálják a kommunista foglyokat. Egy túlélő pártmunkástól (Gáll Mátyás) hallotta az író a borzalmas történetet.

2.4. Elbeszéléseiről szólva megkerülhetetlen kérdés a szülőföldje nyelvjárási elemeinek, az ózdi tájszóknak és kifejezéseknek túlzott használata. A szereplők beszédét szómagyarázat nélkül néha meg sem lehet érteni. Hibájul rótták fel ezt a szerzőnek, már korábban is — tudjuk meg a körültekintően összeállított jegyzetekből. Ezért (is) dolgozta át egynémely elbeszélését később. Most a korai elbeszélések sajtó alá rendezésekor Cseke Péter az 1944-es kötetet, tehát a művek eredeti változatát vette alapul. „A korai elbeszélések és későbbi változataik összehasonlító szövegvizsgálata arról győzött meg — írja Cseke —, hogy az átírás, a stilizálás eredményeképpen az egyes írások csiszoltabbá váltak ugyan, viszont sokat veszítettek eredeti színükből, hangulatukból, kifejezőerejükben.” Vajon így van ez? Az egyes művek „színét”, „hangulatát” stb. kizárólag valamely tájnyelv túlhajszolt használata biztosítja, vagy az élet- és emberábrázolás irodalmi nyelven megfogalmazott hitelessége? A szereplők tájszólásának hű utánzása még nem jelenti azok művészi ábrázolásának hitelességét is!

2.5. Meg kell mondanunk azt is, hogy néhány kivételtől eltekintve Horváth István prózai művei elsősorban saját életművének határain belül hordoznak irodalomtörténeti értéket; az adott életmű teljességének tárgyalásakor mint írójuk alkotói útjának dokumentumait kell számításba vennünk őket.

Es szintén egy monografikus tanulmányban kellene kimutatni szülőfaluja szellemi kincsének hatását Horváth István munkásságára. Annál is inkább, mert ehhez a vállalkozáshoz az alapművet (*Magyarózdi toronyalj*) éppen az író tette közkincsé.

3.1. Figyelmet érdemel *A Hold* (1975) című írás. Horváth István szemléletmódjának és írói világképének lényeges elemeit találjuk meg benne. Világképének (nem rendszerszerűen kifejtett) összegezése.

Az esti égbolton — mondja a narrátor — félelmetes üldözőként jelenik meg a Hold, amint a gépkocsiban ülő író elhagyja szülőfaluját. Ez a helyzet indítja el a reflexió és önvalomás fonalát. Feltűnő a Holdnak ez a képe, mert amíg együtt élt ő, az író a természettel, addig inkább játékosnak ismerte meg holdunkat. Most pedig szorongás fogja el. Vajon azért, mert nem a végtelen természetben szemlélheti szabadon az égiteket, hanem egy ember alkotta technikai „csodában”, a robogó gépkocsi bezártságában?

Csodálatos a gép — a kozmoszt meghódító űrhajó is —, folytatódik tovább a gondolat. De mit láthat, mit érezhet az űrhajós például? „Számára új világra tekint. De csak annyit lát, amennyit az ablak kerete megszab neki, amennyit az az öt magába zárt világ engedélyez. A teljes világ megoszlik két világgá. Egyik a végtelen, magábanvaló, másik a mesterséges, amelybe bezárkózva a teljességből zárja ki magát az ember. Ezt a ki- és bezártságot éreztem a rohanó gépkocsiban, az éjszakai úton.“

Előbbi kérdésünkre az író válaszolt — igennel. És megtaláljuk verseiben is az elveszített teljesség gondolatát. Adyra emlékeztetően írja: „A mindenség már cseréppé törtött.“ (*Óreg paraszt emberi sóhaja*, 1967.)

3.2. Horváth István azon kevés írástudónk közé tartozik, akik saját mindennapi (paraszti) gyakorlatukban tapasztalták meg a világegyetem egységét és teljességét, én és nem-én egymásraultaltságát, harmóniáját. Azt a bizonyosságérzést, ami például a klasszikus görög kultúrából sugárzik felénk, s ami után a modern ember egyre reménytelenebbül sóvárog.

Versben is megfogalmazta Horváth István saját élményét: „A mindenség szíve közepében álltam, / Nagy, teremtő kedvvel / Piros alkonyokra lángot én dobáltam.“ (*Örökségem az ifjúságból*, 1963.)

Ne csodálkozzunk, ha írónk élő dialógust folytat a Holddal, az „emberi lábnyomtól pecsétet“ égitessel. Az ember járta égitest valós ténye döntő módon határozza meg ember és világ viszonyát. Ezért különbözik oly nagy mértékben a természeti létben élő ember félelme, szorongása is a maiétól. A mai ember szorongásának igazi oka ugyanis a másik ember, a Te. A régmúlt idő embere ugyancsak szorongott, de nem tudta a szorongást.

Fejlődésében az emberi nem újabb minőség, „küszöb“ elé került. „A mai emberi tudományhoz méltó és társadalmi valóság szintjéhez mért új, másszerű gondolkodás szükséges ahhoz, hogy a megbolydult ember felülkerekedjék gyötrelmes válságán, félelmetes szorongásain. S mert válságának egyik, mélyben rejlő gyökere éppen a másiktól való állati félelem, ezt kell a küszöbön innenfelől hagynia, s túlhan rajta már csak Emberként haladni tovább az okosan szervezett fejlődés félelmetlen útján.“

3.3. Szemléletének előrelátó, tiszta emberi bölcsessége a kételyt sem kerüli meg — hogy ti. képes lesz-e erre a lépésre az emberiség —, de végső válasza pozitív: a megismerés, a tudomány embert szolgáló szerepét hangsúlyozza.

A természetet nem legyőzni kell, nem háborúban kell vele állnia az embernek, hanem ember és természet egyensúlyára, harmóniájára kell törekedni, mert — mondja ki Horváth István a végső szentenciát — „Az ember tetteiért nem a természet, önmaga felelős. De ha a tetteivel megbontja a természet szép egyensúlyát, bosszúlatlan ez sohasem marad.“

Alaptételét pedig így fogalmazza meg: „A megkettőzött Egy, a természeti és társadalmi szembeállítás szikizofrén nyugtalanságot termel azokban, akik nem egységben élnek a kettőt.“

Bizonyára ez Horváth István világnézetének legtávlatosabb, legmagasabb eszmei pontja, s ennek birtokában és követelményei alapján törekedett a rendteremtésre.

Borcsa János

Elvi viták, eszmei harcok

Ludwig Grünberg könyvének* megjelenése az olvasóközönség egyik régi elvárásának tesz eleget. A kortárs filozófia töredékeire való számos utalás (irányzatok, változatok, szerzők, recenzíók stb.) mellett mindinkább felmerült egy összefoglaló munka igénye, amely nyíltan vállalja a kérdések frontális és globális

megvitatását. Csakis a merész vitázás szellemében születhetett meg egy olyan könyv, amely differenciáltságában és összefüggéseinek teljességében mutatja be századunk filozófiai gondolkodásának alapvető vonulatait. És csakis a globális kérdésfelvetés szemszögéből világíthatott rá kellőképpen a marxizmus más elméletekkel folytatott dialógusának fő vetületeire. Fenntartás nélkül állítható, hogy Grünberg könyve az előítéletmentes dia-

* Opțiuni filozofice contemporane. Editura politică. Buc., 1981.

lógus jegyében íródott, ami önmagában tételezi a dialektikus és történelmi materializmus elveinek alkalmazását. Mindenekelőtt a marxi filozófia dogmaellenes, alkotó, pártos és harcoss jellegére gondolunk, de nem tekinthetünk el a kritikus szelekció, valamint az árnyalt megközelítés elvétől sem. A kijelölt szempontok figyelembevételével lehetőségessé válik a mai filozófiai gondolkodás irányzatainak és ezek változatainak több irányú megközelítése, illetve szembeállítás a dialektikus és történelmi materializmus álláspontjával, miáltal az eltérő vélemények vagy ellentétek mellett (bizonyos időszakban úgyszólván kizárólagosan ezekről esett szó) megfogalmazódnak az együttes útkeresés gondolatai is. A szerző figyelmesen elhatárolja az eszmei és magatartásbeli különbségeket, miközben következetesen vitába száll azokkal az irányzatokkal, amelyek ellenségesen viszonyulnak a materialista gondolkodáshoz.

Grünberg könyve, jóllehet témája közvetlenül kapcsolódik a jelenkori filozófiai gondolkodás történetéhez, mégsem pusztán filozófiatörténeti munka. „Történeti” jellege tudatosan alárendelődik egy lényegileg „filozófiai” felfogásnak. A filozófiatörténeti utalások csupán arra szolgálnak, hogy újabb szempontokból segítsenek megvilágítani egy kimondottan filozófiai-metafilozófiai kérdéskört.

Miután kifejti véleményét, miszerint Rousseau filozófiája az a „törzs”, melyből a mai filozófiai gondolkodás „ágai” kibontakoztak, a szerző ismerteti a marxista filozófiai gondolkodás és gyakorlat erejéit. Központi gondolata, hogy a dialektikus és történelmi materializmus kifejlődésének „mérési helye” a kreativitás filozófiájának és a filozófia kreativitásának metszéspontja. (41.) Ebben a tematikái és eszmei téren gyökerezve, a marxizmus tekinthető „a jelenkor egyetlen nagy és teljes filozófiájának”. (63.)

A könyv első része kritikai szellemben ismerteti és vitatja két befolyásos, nem marxista filozófiai irányzat, a neopozitivizmus és az egzisztencializmus tételét. Ezek egymással szemben is kölcsönösen ellentmondó nézeteket vallanak, ám a marxizmus álláspontjait is kétségbe vonják, egyebek között a bölcsélet síkjainak és értelmének megítélésében. A filozófia síkjait az előbbi irányzat esetében a „fogalmi elemzések”, az utóbbi iskola számára pedig a „szubjektív átélések” jelentik. A neopozitivizmus az „álproblémák” mellőzésének, illetve a „pozitivitás” és a „logikai szigor” érvényesítésének igényével lép fel. Az egzisztencialisták, ellenkezőleg, azt állítják, hogy „komoly” filozófiai kérdésként csu-

pán az kezelhető, ami az ember egyediségét, szubjektivitását és szabadságát taglalja. A két irányzat mégis elkerülhetetlenül találkozik a szubjektivizmus széles frontján, hiszen egyöntetűen vallják, hogy az ember nem haladhatja meg szubjektivitásának korlátait, és nem törhet ki valamely külső valóság síkjára, sem a megismerés, sem a cselekvés tekintetében.

E beállításokkal ellentétben, a marxista filozófiai szintézisek új felfogást valának az emberről és létkörülményeiről. Mint biológiai, pszichikai és társadalmi lény, az ember kiléphet a világba, megismerheti a valóság titkait, és ezáltal beavatkozhat fejlődésébe. Az ember nem rabja kognitív szubjektivitásának, amint a neopozitivizmus hívei állítják, de az egzisztencialista irodalomban oly előszerttel idézett szabadságra „ítélt” ember képe is hamis. Szellemi és gyakorlati kreativitása révén az ember nem csupán kivívhatja, de szélesítheti is szabadsága körét.

Ludwig Grünberg könyve a strukturalizmust „az ember halálának”, az „új filozófiát” és az „új jobboldalt” pedig „a hatalom szakralizálásának” jegyében mutatja be. Információkban, elemzésekben, egyéni eszmefuttatásokban igen gazdag fejezete ez a könyvnek, ám ezúttal a gyümölcsöző dialógus mellett (főleg a strukturalizmus megítélésében) mindinkább előtérbe kerülnek a konfrontáció motívumai. Bizonyos értelemben teljesen jogosan. A strukturalizmus egyes embertelen vagy éppen humanizmusellenes vonulatait nem lehetett elvi fenntartások nélkül hagyni, másrészt, az „új filozófia” és az „új jobboldal” heves marxizmusellenességére is eszmei, elvi következetességgel kellett válaszolni. Az utolsó fejezet a kritikai párbeszéd jegyében összegezi a pragmatizmus régebbi és újabb változatainak eredményeit, valamint a pszichoanalízis művelődés-filozófiai vetületeit.

Grünberg gondolatokban gazdag könyvét vitairatként is felfogható fejezettel zárja, nevezetesen Louis Althusser tételével szemben fejt ki álláspontját „a filozófia válságával” kapcsolatosan, különös tekintettel a dialektikus materializmusra. Egy ilyen válság létezését elismervén, a szerző igyekszik kifejteni a válság vetületeit, és rámutat azokra a körülményekre, amelyek lehetővé teszik a kortárs bölcsélet tárgyilagossá elemzését. „A filozófia válsága” kifejezéssel jelölt állapot meghaladását a szerző egy „novum organon dialecticum” kidolgozásával véli megvalósíthatónak. (331.) Ennek, a jelenkori filozófiai gondolkodás fogalmi és magatartási „szélsőségeinek” túlhaladása mellett, olyan elméleti és

módszertani filozófiai keretet is meg kell teremtenie, amely minél kedvezőbben fogadhatta be a mai tudományos gondolkodás eredményeit. Véleménye szerint egy ilyen organon megvalósításának elvi támpontja csakis „a Marx által kezdeményezett filozófiai paradigma” lehet (330.), amelyet világosan és tudatosan, alkotó módon kell továbbfejleszteni. (332.) A marxista filozófia „válsága”, véli Grünberg, „a növekedés válságaként” értelmezendő. (333.)

Egy ilyen válság lehetőségének megítélése végett merül fel a közvetlenül és végletesen sarkított kérdés: „Mit jelent korunkban marxistának lenni?” A kérdés nyilván csupán elvileg merül fel, de végső soron ebben csúcsosodik ki minden vita a marxi gondolkodásról, jelenlegi helyzetéről. Álláspontját Grünberg összegező tömörséggel fogalmazza meg: „a marxizmus élő lelke a konkrét helyzetek konkrét elemzésének dialektikus módszere.” (342.) Ezt a véleményt igazolando, több ízben hivatkozik Leninre is.

Egyetértve mindazokkal, akik elismerik a dialektikus módszer érvényességét és időszerűségét, megjegyzendőnek véljük, hogy egy módszer nem válhat életképesé, és nem őrizheti meg életerejét szilárd elméleti alapok nélkül. Ezeket az alapokat (fogalmak, ítéletek, tételek, törvények stb.) explicit módon kell körvonalazni. Szerzőnk valószínűleg úgy vélte, hogy ezek beleértendők a szövegbe. Valójában azonban igen lényeges dolog az elméleti tartalmak előtérbe helyezése és kiemelése. Nem elég ezeket csupán a feltételezés körébe utalni. Jelenleg, még ha a marxizmus egyes fogalmai időszerűtlennek tűnnek is, „marxistaként” feladatunk világosan

felmutatni azokat, amelyek megőrzik érvényességüket; és általuk válik a marxizmus fogalmilag visszavezethetlenné más irányzatokra. Tulajdonképpen minden filozófiai metodológia többféleképpen kezelhető. A módszert nem egy esetben éppen kidolgozója ellen fordították. Úgy véljük, hogy a marxizmushoz való csatlakozás nem korlátozódhat a módszer elsajátítására. Ezt megelőzőleg elméleti tartalmát is el kell ismerni. Leninnel idézve a marxi „módszer” jelentőségét, nem tekinthetünk el attól, hogy ugyancsak Lenin hangsúlyozta azt a lényeges elvi tényezőt, miszerint a marxizmus „ereje” tulajdonképpen „igazságában” rejlik.

A könyv egyéb vonatkozásainak, állításainak megvitatásától, noha erre bőven adódna alkalom (Rousseau mint az egész kortárs filozófiai gondolkodás forrása, „a dialektika dialekticizálásának” gondolata, korunk más materializmusainak tulajdonított figyelem), egyelőre eltekintünk. Annyit jegyzünk meg csupán, hogy egy könyv, amely az eszmei viták jegyében íródott, elkerülhetetlenül újabb viták forrásává válik. Ez is tagadhatatlan érdeméért könyvelhető el.

Megválaszolatlanul hagyott kérdéseitől eltekintve azonban Ludwig Grünberg új könyve példamutató marad gondolatgazdagsága, életképes elgondolásai, árnyalt szemlélete, akárcsak logikája és stílusa, jövőbe mutató vitázó szelleme és filozofikus elmélyültsége révén. Valamennyi erényét összegezve, joggal állíthatjuk, hogy ez a kötet méltó tekintélyt fog kivívni filozófiai irodalmunkban, és újabb sikerrel gazdagítja a Politikai Könyvkiadó legnépszerűbb és legrangosabb sorozatát (*Idei contemporane*).

Komáromi Béla fordítása

Ion Irimie

Nyelvünk gondjairól

A kelet-európai államok és népeik fejlődésében, mai állapotában számos hasonló vonást figyelhetünk meg mind gazdasági, művelődési, mind politikai szempontból. Ezekben az országokban a nemzetet alkotó nép mellett kisebb vagy nagyobb számban nemzetiségek is élnek. Egyik állandó gondjuk az anyanyelv ápolása. Azé a nyelv, amely nemzeti-ségi voltuknak elengedhetetlen ismérve.

Erről győződhetünk meg Jakab István nyelv művelő munkáját* olvasva.

E kötet „írásait mindennapi nyelvhasználatunk igényei hívták életre. A szerző hasznos tanácsokat ad az olvasónak, hogy miképpen kerülhetők el a kétnyelvűségből fakadó nyelvi zavarok, eligazít a köznyelvi és nyelvjárási szó-

* Jakab István: Nyelvünkről — nyelvünkért. Madách Könyvkiadó. Pozsony, 1980.

használat gyakran vitatott kérdéseiben, arra törekedve, hogy anyanyelvünket nemzetiségi magyarként is a művelt magyar köznyelv szintjén, szabatosan és szépen beszéljük — olvashatjuk a borítólapon. Az előszóban megfogalmazott elvi felfogással mindenben egyetérthetünk: „Egy magyar nyelv van. Ezt használja a magyar nemzeti társadalom, ezt használják anyanyelvükként más országok magyar nemzetiségei és szórványai. Fontos tehát, hogy ez a közös nyelv egységes, minden magyar számára egyformán érthető legyen.“ (7.) Ennek megfelelően egyetérthetünk célkitűzésével is:

„...A csehszlovákiai magyar nyelv-művelésnek egyik fontos alapelve ez a tény. Szeretnénk, ha az olvasó meg nyelvhasználatának egyik alapelveként fogadná ezt el. De nemcsak gondolatban vagy ígérettel, fogadkozással, hanem a mindennapi nyelvhasználatban való érvényesítéssel, bizonyítással is.“ (8.) Sőt a kitűzött célt szavatoló feladat-megjelöléssel is egyetérthetünk. Eszerint a nemzetiségi nyelv-művelés feladata „a magyar nyelvben már társadalmivá lett elemek megismertetése, elterjesztése a nemzetiségi magyarok közt, a magyar nyelv rendszerének, szellemének megfelelő szerkesztésmód erősítése tudatunkban s mindezzel a nyelv különfejlődésének megakadályozása.“ (7.)

Ezeket az elvi szempontokat tartja szem előtt a szerző a kötetben összegyűjtött rövid kis írások mindegyikében. Nem elvi fejtegetések, hanem a mindennapi nyelvgyakorlatból leszűrűt tanulságok formájában. Nálunk sem elsősorban elvi vonatkozású cikkek írásával folyik a nyelv-művelés, hanem a sajtóban vagy a beszélt nyelvben jelentkező sajátosságok megfigyeltetésével, helyesbítésével, magyarázatával. Bennünket is az a cél vezet, hogy terjesszük azokat a nyelvi formákat, amelyek megfelelnek a normatív irodalmi, köznyelvi követelményeknek. És ezt úgy igyekszünk elérni, hogy felhívjuk a figyelmet a kerülendő jelenségekre, illetőleg bemutatjuk magyarázat kíséretében a helyes és követhető formá(k)at. S jóllehet elméleti jellegű kérdésekkel kevésbé jelentkezőnk, számos elvi kérdést tisztázunk ilyen módon.

A könyv első fejezetében Jakab István *nyelv és társadalom* összefüggését vizsgálja, és ezt a kapcsolatot a szorosabban ide vonható cikkekben példákkal is bemutatja. Tudott dolog, hogy a nyelv és a társadalom között szerves, szoros a kapcsolat, és a nyelv társadalmi csoportok alapján rétegződik. Így egy nyelven belül elkülönül egymástól a köz- és az irodalmi nyelv, elkülönülnek a tájnyelvek meg a szaknyelvek, de — amint

Jakab István is írja — „nem külön nyelvek ezek, hanem egyazon nyelvnek a különböző használati formái“. (11.)

A szaknyelvi jellegzetességek — köztudomásúan — foglalkozások, társadalmi csoportok, műveltségi szintek szerint alakulnak ki, ezért nem köthetők külön-külön területhez. A köznyelv és az irodalmi nyelv viszont — hangsúlyozza a szerző — „nemcsak egy-egy a nyelvhasználati formák közül, hanem a kettő együtt tulajdonképpen az összefogója is az egyes formáknak, s egyben a nemzeti nyelv normál szolgálo központi típusa. Ez biztosítja a művelt nyelvhasználat egységét, s ez az eszköze a kultúra terjesztésének. Azért kell óvnunk és ápolnunk, azért kell ügyelnünk tisztaságára, hogy ezt a szerepét minél jobban betölthesse.“ (13.) Ennek érdekében a szerző mindenekelőtt szükségesnek látja, hogy a nemzetiségek ismerjék meg mindazokat az új szavakat, amelyek a magyar nyelvben az utóbbi időben létrejöttek, hogy ne kelljen más szavakkal megnevezniük az új fogalmakat. Ilyenek például a *szakmáit* 'segédmunkást szakmunkássá képez', a *súlycsökkentés* 'az az eljárás, hogy az elárúsító a számlázottnál kevesebb árut mér', az *áramtalanít* 'kikapcsolja az áramot', a *meghibásodik* '1. (gép, készülék) elromlik; 2. (élelmiszer) megromlik' és mások. Álláspontja: „nem kell minden új szót bizalmatlanul fogadni, különösen az olyat, amely szabályos szóalkotási móddal jött létre, megvan a maga szerepe a nyelvben, és a magyar nyelvterület nagy részén már meghonosodott.“ (16.) Az ilyen, elsősorban szakmai jellegű, de köznyelvivé vált szavak, kifejezések egységes használatára nálunk is felhívható a figyelem.

A nyelvjárások Jakab István szerint a nyelv kincsésbányái. Helyesen veti fel azt a kérdést, hogy a nyelvjárás ugyanolyan helyes az azt beszélők számára, mint az irodalmi és a köznyelv a normatív változatot használók érintkezésében. (Ezt a kérdést egy időben a hazai nyelv-művelés ugyancsak vitatta. Egyes szakemberek úgy vélték, hogy a nyelvjárás jellegű nyelvhasználatot nem minősíthetjük helyesnek.) A nyelvjárás jelenségek írtása szerintünk sem helyes. A társadalmi fejlődés fokozatosan — természetesen hosszú távon — írtások nélkül is kiszorítja a nyelvjárás elemeket a társadalom egészének nyelvhasználatából. A *Nyelv és társadalom* című fejezetet a nyelvhasználati segédkönyvek bemutatása zárja. (Örültünk volna, ha a szerző az itteni kiadványokra is utalt volna.)

A második, a legterjedelmesebb fejezet — érthető módon — a *Szlovák saja-*

tosságok magyar mezben című. Az itt tárgyalt jelenségek közül jórészt azokat emeljük ki, amelyek nálunk is jelentősek az együttélés hatására. Nagyon tanulságos e tekintetben az *Iskolán vagy iskolában* című kis írás. Ott a gyerek iskolára (nem iskolába) megy, internáton (és nem internátusban vagy bennlakásban vagy kollégiumban) lakik, és tanonciskolán tanul — olvashatjuk. (80.) Kevésbé választékos beszédben nálunk is hallható, hogy szakiskolán jár vagy tanul az ifjú. A jelenség részben azzal indokolható, hogy a normatív irodalmi nyelvben is így helyes: főiskolán, egyetemén, mezőgazdasági vagy zeneakadémián tanul. Viszont ki kell egészítenünk azt az állítást, hogy „A magyarban csak akkor láthatjuk el az iskola szót külvizszonyraggal [tehát -n raggal] — abban az esetben is, amikor tulajdonképpen belviszonyt akarunk kifejezni —, ha ennek 'tanfolyam' jelentése van". (81.) Ha az iskola szó valamely összetétel utótagjaként szerepel, igenis kaphat ilyen esetben -n, tehát külvizszonyragot akkor is, ha nem 'tanfolyam' jelentésű. Például a pedagógiai főiskolán, tanárképző főiskolán tanul (tanít). Ilyen példákat a szerző maga is idéz. Beszél ugyanakkor ún. alap- és középiskolai oktatásról (ebben és más cikkében is). Nem tudom, helyes-e az elemi vagy — ha tetszik — alapfokú — oktatást vagy iskolát alapiskolának nevezni. Ilyen műszót a magyar oktatási szóhasználat eddig — ismereteim szerint — nem használt. (Lehetséges, hogy szlovák nyelvi hatás, amely beszüremkedett a szerző nyelvébe.)

Több, a mi szóhasználatunkkal egyező vagy hozzá hasonló jelenséget találunk a *Szótévesztés — hibás szóválasztás* című fejezetben. Ilyen többek között a helység 'település' és helyiség 'terem, szoba', érem 'kitüntetésül, díjul stb. adományozott (feliratos) kis fémkorong', és érme 'fém pénzdarab', egyelőre és egyenlőre, dolgozó és munkatárs és más szavak közötti különbség. Sajnos, olykor még igényes szövegekben is találkozunk velük. Hadd említsünk meg ízeletként egy-két olyan szlovákiai sajátoságot, amelyek valójában magyar nyelvi talajon születtek, és nyelvjárási különbségekből eredően más, egymásnak merőben ellentmondó értelemben hallhatók. Kelet-Szlovákiában a kies melléknév 'szép, szemet-lelket gyönyörködtető' jelentésű, akárcsak az irodalmi nyelvben; a Csallóközben viszont 'kopár, sziklás, félreeső', azaz kietlen az értelme. A szerző szerint ez utóbbi esetben a kiesik, tehát félreeső helyre jut igével hozhatták kapcsolatba a szót, és így került át az ellentétes jelentés a fosztó-

képző nélküli alakra. — Egy másik „furcsaság“ Az „elrekeszelt“ folyó és a most épülő „műemlék“ című kis cikkben olvasható. Azt mutatja be, mire vezet a rossz fordítás. A folyót ugyanis el lehet rekeszteni duzzasztógáttal, elrekeszteni azonban ajtót, bejáratot szokás. Műemlék építését viszont ma nem lehet elkezdni, csak emlékmű-ét. Végül még egy humoros példa ugyancsak a sajtóból: az idejekorán meghalt személyről. Milyen lehet az az egyén, aki idejekorán, vagyis 'idejében, kellő időben' hal meg? Nyilván azt akarta mondani a szlovákból fordító újságíró, hogy 'korán, idő előtt' hunyt el az illető. A szóalaknak valóban az volt a régi nyelvben a jelentése, amelyet az újságíró tulajdonított neki. De időközben megváltozott a jelentése, a szerző pedig nem ismeri a szó mai értelmét. Így úznek tréfát a szavak az emberrel — olvashatjuk Jakab István könyvében. (122—124.) Tegyük hozzá: a fontos az, hogy csak olyan szavakat, kifejezéseket iktassunk szövegünkbe, amelyeknek ismerjük pontosan a jelentését.

Nem mind arany, ami fénylik címmel a szerző „divatos“ szavakat, kifejezéseket gyűjtött össze. (Közülük nálunk is kezd népszerű lenni az amennyiben kötőszó, a nagyságrendű melléknév, az állandó jelleggel kifejezés és számos körülmenyeskedő társa, a befizetést eszközözöl, bírálatot gyakorol, gyomirtást vagy térdemelést végez, hogy ne beszéljünk a rendelkezik ige főlős használatáról.) Ezek mellett beszél az ún. „agyonképzett szóféleségekről“, és szót emel a végett névutó védelmében az érdekebennel szemben, valamint a betűjétes terjedése ellen. Mindezekkel a megjegyzésekkel egyetérthetünk, és a mi nyelvhasználatunk jobbítására is hasznosíthatjuk őket, de egyik példája kissé merev álláspontra utal. Kifogásolja a látogatást tesz kifejezést, holott például egy államfi és kísérete tehet látogatást egy más államban, és ilyenkor nem helyettesíthető e szó szerkezet a (meg)látogat igével, mint ahogyan általában kívánatosnak tartja és tarthatjuk mi is a ragozott igealakokkal (befizet, [meg]bíráll) vagy más igés szerkezettel történő helyettesítésüket (gyomot irt, gyomlál, térdet emel).

Igen tanulságosak a mi nyelvhasználatunk szempontjából is a *Melyik a helyesebb alak?* fejezetben tárgyalt jelenségek. A nyelvemlék irodalomban ma már általános kíváncsalmmal összhangban javasolja a vegyes hangrendű szavakban a mély hangú toldalékok előnyben részesítését a magas hangúakkal szemben (*Athénban, pozitívan, férfival*), hogy a nyelvünkben nagy arányszámban

található *e* hang gyakoriságát némileg ellensúlyozzuk.

Meggondolkoztató viszont a *Mikor nem igekötő az igekötő?* című cikk. Általánosságban helyeslehetjük az álláspontját, mely szerint sok esetben „az igekötő nem az igei utótagnak vélt alakhoz járult, hanem egy azt megelőző igealakhoz“ (164.), és emiatt nem válhat el tőle. Példái: *befolyásol, feltételez, kifogásol, kivételez, kivitelez, kivonatos, felvételizik*, valamint az *ellenőriz*. Itt is kissé túlzónak látjuk a tétel igazolására felsorolt példákat, hiszen a *nem tételeztem fel* rólad kapcsolatban például nem ítéhető el egyértelműen az igekötő hátravetése. Sőt, a ma egyre gyakoribb *nem feltételeztem rólad* forma a magam és gondolom sok más beszélő nyelvhasználatában inkább „kifogásolható“, vagy talán helyesebben szokatlan, mint a különírt. A szerző saját példáiban sem látom teljesen indokoltnak a tétel merev alkalmazását. Helyteleníti például „Az üzem a saját tervét *vitelezte ki* ebben a gyártmányban“ meg a „*Tételezzük fel*, hogy el tudja végezni“ mondatokban a hátravetett igekötős szerkezetet, holott az egybeírt alakokkal megalkotott mondatok nem ugyanazt jelentik, mint az idézettek. Az első mondatban a kifogásolt forma folyamatosságot érzékeltet a *kivitelezte* befejezett történést jelölő szóalakkal szemben. A második mondatban pedig a *be* nem fejezettség — befejezettségbeli különbséggel egy időben a határozottság tekintetében is különbség van a két megoldás (*feltételezzük: tételezzük fel*) között. Ha a nyelv lehetővé teszi, hogy kissé árnyaltabban fejezzünk ki egyes tartalmakat, használjuk ki ezeket a lehetőségeket. Egyébként — amint erre rámutattunk — a szerzőnek is az a felfogása.

A magyarországi helyesítési versenyek nevéül szolgáló *Kazinczy-napok* mondatba iktatása kínált alkalmat a többes számú alakban használt, de egyetlen egységes fogalmat jelölő tulajdonnevek egyeztetési módjának bemutatására. Az általános szabály szerint helyes az egyes számú állítmánnyal való egyeztetés, ha a rendezvény megnevezéséről van szó: „A *Kazinczy-napok* egyetlen rendezvény neve“ (nem nevei). De ha arra gondolunk, hogy „a névben szereplő *napok* szóalak valóban napokat jelöl, tehát nemcsak *formailag* többes számú szó, hanem az általa jelölt *valóság* (ez esetben a nap) is több“, akkor „a többes számú állítmány használata a helyes“ (174.), azaz: *Megkezdődtek a Kazinczy-napok*. Ez a „kettősség“ érvényesül például a következő mondatokban: „Az Amerikai Egyesült Államok *ellene* volt a javaslatnak“ és „A Benelux álla-

mok (tehát Belgium, Hollandia, Luxemburg) *támogatták* a javaslatot“. Jakab István viszont csak ez utóbbi csoportba tartozónak tekinti a *Kárpátok, Alpok, Andok, Pireneusok* tulajdonnévi alanyú mondatokat is. Tehát „Erre a Kárpátok húzódnak“; „Az Alpok havasak“ — írja. (175.) De nem mondja meg, hogy ezek mellett is állhat egyes számú állítmány: „A Kárpátok félkörben húzódo *hegylánc*“; „Az Alpok több országon átvonuló *hegység*“ stb.

Főként stilisztikai jellegűek az igekötő jelentésmörítő meg a *fel ~ föl* igekötő használatára vonatkozó észrevételek. Az utóbbiak közül mindkettő helyes, és használatuk a változatosságot szolgálja. Az igekötő említett szerepe még inkább stilisztikai jellegű olyan példákban, amelyekből a szerző kiindul. Íme: „A nap *lemelegítette* róla a kabátot“, azaz a kabát levetésére kényszerítette. Ilyen szóhasználatra csak szépirodalmi szövegben kerülhet sor.

A *Tegyünk különbséget!* című fejezetből kiemelhetjük a nálunk is gyakori *-nál, -nél* határozóragos alakokra, a *mig...addig* páros kötőszó használatára, valamint a *Boldog újévet*, illetőleg *új évet* üdvözlét helyesírására vonatkozó észrevételeket. A hazai írás- és beszédgyakorlatban egyaránt gyakori a *-nál, -nél* más viszonyragok helyén. Ezúttal csak a szerzőtől is felvetett helyviszonyragos alak használatában megfigyelhető jelenségre térünk ki. A *-nál* ragos forma gyakran áll *-ban* toldalékos alak helyén. Ez esetben azonban ennek az ellenkezője szolgáltatott alkalmat Jakab Istvánnak a jelenség szová tételére. Példája egy újságcikk címe: „Az emberek-ről való gondoskodás a calovói nagyhizlaldában.“ Kissé humoros tartalmú cím, hiszen a „nagyhizlaldában inkább sertésekről szoktak gondoskodni, nem emberek-ről“ (219.).

Az utolsó fejezet *A nyelv és a logika*. Jakab István többfajta példán igazolja, hogy a nyelvben nem lehet mereven logikát keresni. Ezt a tényt azért és azzal hangsúlyozza, mert több olyan szavunk, kifejezésünk van, amely illogikus. Ilyen például a *nincstelen* fosztóképzős melléknév. Ez logikailag azt jelenti: *semmije nincs*, tehát *van valamije*. A *kivettek a vakbélét* kifejezés sem logikus, mert a főregnyúlványát távolítják el annak, akinek vakbélgyulladás van. De ilyen a rádióban hallható *viszonthallásra* elkészítő formula is, mert a *viszont* előtag viszonyosságot, kölcsönösséget jelölt eredetileg, ma azonban 'ismét, újra' értelemben használatos az ilyen összetételekben. A szerzővel együtt mi is csak azt mondhatjuk: ne üldözzük őket, mert jók a kialakult szerepükben, ugyanis a

közlésnek félreérthetetlen eszközei, „az egész társadalom számára ugyanízt a fogalmat“ jelölik. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy szóválasztásunkban, mondataink szerkesztésében nem kell ügyelnünk az értelmi, logikai szempontokra. Idézzünk néhány példát (hasonlókkal olykor a mi sajtóunkban is találkozhatunk): „A küldöttek az őket érdeklő és égető problémák egész palettáját vonultatták fel“; vagy: „Az ipar és a technika fejlődése bejutott a határszéli kisvárosba, és nagy eredményeket hagyott maga után.“ Ez utóbbi példához jó érzékkel teszi hozzá Jakab: „Csak az a baj, hogy a szerző szerint *ki is vonult belőle*, ha nagy eredményeket *hagyott maga után*“ (241.); vagy: „teljesítjük célkitűzéseinket“, holott művelészet (célkitűzést) nem lehet teljesíteni. A szórendi vétség is okozhat illyenszerű logikátlan-ságot. Ezt mutatja be az „Eltévedt“ *jelzőink* című cikk. A szerző többek között ilyen szerkezetet említ: *barátságos nemzetek közötti mérközésről* ír egyik sportújság *a nemzetek közötti barátságos mérközés* helyett.

Ezt a fejezetet *A szószátyárság és a szükséztűség* című cikk zárja. A két jelenségre idézett példái közül megemlítjük tanulságképpen: „Örömmel könyvelhettük el, amikor hallottuk, hogy üzemünk képes lesz határidő előtt teljesíteni a tervét.“ Ezt így teszi tünörré és egyben helyessé: „Örömmel hallottuk, hogy üzemünk határidő előtt teljesítheti a tervét.“ És tegyük hozzá: a ható képzős származékot itt a 'valamire képes' jelentésben használta. A túlzott

szükszavúság szintén kifogásolható. Például: „A terv teljesítéséről szóló értékeléshez fűzött észrevételekre érkezett válaszokat eljuttattuk az illetékesekhez.“ Ha az egyik jelzős szerkezetet mellékmondattá alakítjuk át, megszűnik a túlzúsúfolt jelleg, és könnyen érthetővé válik a mondat. Javaslati közül ezt tartjuk szerencsésebbnek: „Azokat a válaszokat, amelyek a tervteljesítés értékeléséhez fűzött észrevételekre érkeztek, eljuttattuk az illetékesekhez.“ Tanácsa pedig: „Legjobb [...], ha sem többet, sem kevesebbet nem mondunk, csak éppen annyit, amennyit mondanivalónk félreérthetetlen közlése megkíván“ (250.). Nagyon helyes.

A kötethez felhasznált irodalom közlésével felhívja figyelmünket azokra a magyarországi, illetőleg csehszlovákiai kiadványokra, amelyekből tájékozódhatunk a mai magyar nyelv-művelés időszerű kérdéseiről. Sajnáljuk viszont, hogy nem említ egyetlen nálunk vagy Jugoszláviában megjelent kiadványt sem, pedig — amint cikkeiből és megjegyzéseinkből kitűnik — számos jelenség közös a csehszlovákiai meg a mi nyelvhasználatunkban. Nézetünk is azonosak, sőt eljárásaink sem különböznek alapvetően.

Ezzel az összevetéssel kettős célunk volt. Egyrészt rá akartunk mutatni arra, hogy nemzetiségi voltunkból adódóan milyen gondjaink vannak a nyelv-művelésben, másrészt meg az, hogy bemutassuk olvasóinknak Jakab Istvánt, a csehszlovákiai magyar nyelv-művelés legismertebb és legavatottabb szakemberét.

Gálffy Mózes

Állategészségügyi szakkönyv

Csinos külsejű könyv került a kezembe nemrég a könyvesboltban. Megörültem neki, hiszen magyar nyelvű könyv az állatok egészségvédelméről még nem jelent meg. Ezt a kötetet* haszonnal forgathatják a háztáji és egyéni állattenyésztők éppúgy, mint a termelőszövetkezetek dolgozói, s az állattenyésztési tanfolyamok vezetőinek munkáját is nagyon megkönnyíti (ők ugyanis románul tanulták a szaknyelvet, és sokszor a legegyszerűbb kifejezéseket sem tudják magyarul, kivált aki nem falun nőtt fel.)

* Nagy Miklós—Nagy Béla—Szabó Ferenc: *Háziállataink egészségvédelme*. Ceres Könyvkiadó. Buk., 1981.

A könyv szerkesztése megfelel a mindennapi életnek. Az állattenyésztőknek úgy kell tartania, gondoznia és takarmányoznia állatait, hogy azok egészségesek legyenek, s a lehető legtöbbet termeljenek. Mivel a betegségeket könnyebb megelőzni, mint gyógyítani, a kötet legelőször a környezet és a táplálkozás egészségét tárgyalja. Ennek a résznek — elsősorban a takarmányozásnak — még nagyobb teret is lehetett volna szentelni. Az általános egészségügyi rész (szerzője Nagy Miklós) után terjedelmes belgyógyászati rész (szerzője Nagy Béla) következik, majd egy-egy külön rész foglalkozik a fertőző állatbetegségekké, illetve a parazitás megbé-

tegedésekkel (szerzője Szabó Ferenc, illetve Nagy Miklós).

A nyelvezet egyszerű, könnyen érthető, s bár a szöveget három szerző írta, viszonylag egységes. Nem ilyen azonban a parazitológiai rész. Egészen aprólékosan tárgyalja az egyes élősködők rendszerezését, régi és új némenklatúráját. A parazitológia tényleg roppant bonyolult tudomány, ha minden kórokozó féreg fejlődését tisztázni akarjuk. De nagyon egyszerűvé és közérthetővé válik, ha csak a legfontosabb betegségek okozóit igyekszünk megismertetni, és fejlődésüket csak az ellenük való védekezés szempontjából tisztázzuk. Akkor ebből a részből is elmaradhattak volna az egyszerű ember számára érthetetlen kifejezések, mint például a *parthenogenezis*, *paedogenezis* és *heterogónia* — hogy csak néhányat említsék. Jól megválogatott egyszerű szavakkal még a trichinózis okozójának bonyolult fejlődését is közérthetővé lehet tenni, s tudatosítani az emberekben, miért kell minden sertés és vaddisznó húsát állatorvossal megvizsgáltatni.

Nem kis érdeme a könyvnek, hogy gondolkodásra készítet. Olvasása közben az alábbiak jutottak eszembe a hazai állattenyésztésről.

Ha ránézünk az ország térképére, azt látjuk, hogy a Kárpátok két oldala, Máramarosszigettől Orsováig, az Ércheység, Moldva folyókérei mind kiváló állattenyésztő területek. Előnyeik a hatalmas kiterjedésű legelők és kaszálók. Nehéz időkben inkább a takarékos, hagyományos módszerek állják meg a helyüket, mert azokat az élet alakította ki, s az idő „lefaragta” róluk a helytelen dolgokat. A parasztság az évszázadok folyamán kialakított egy legeltetési rendszert, amellyel a legtöbb állatot tartották el, a legolcsóbban, s a legtöbb tejet, húst, sajtot és gyapjút termelhették.

Az állandó istállóztatás híveivel szemben jónak látom igazát bebizonyítani. A legeltetés a legolcsóbb és a legjobb állattartási módszer. A legelőn az állatok magukat takarmányozzák, itatják és gondozzák. Öt hónapig nem kell takarmányt vinni az istállóba, almozni és trágyát hordani. Nem használnának az istállók, a szállítóeszközök, s nem fogy az üzemanyag. Kevesebb gondozó kell. Az állatok a természetüknek legjobban megfelelő körülmények között élnek. Élvezik a napfényt, a mozgást, a zöld fű egészséges hatását. A legelőn felnevelt üszököknek ép lesz a lábuk, jól fejlett a tüdejük és a szívük, edzett az egész szervezetük. Idejében ivarzanak, és egészséges borjatellenek. A legelőn járó tehennél ismeretlenek az állandó istállózásból származó lábhibák, ritkább

a meddőség. A tej sokkal tisztább, szagtalanabb; kevesebb baktériumot tartalmaz, mert tisztábbak a marhák is.

Persze a hagyományos legeltetésnek sok hátránya is van. Kevés és nem egyenletes a fűhozam, néhol gyenge a vízellátás, az állatok ki vannak téve az időjárás viszonyosságainak stb. De törekedjünk e hátrányok megszüntetésére! A fűhozamot javítsuk rendszeres kosaratatással és a műtrágyák szakszerű használatával. Képezzünk ki egészséges itatóhelyeket. Építsünk tartós nyári szállásokat, legeltessünk szakaszosan, csapoljuk le a vizenyős legelőrészeket, s végezzük pontosan a megelőző oltásokat-kezeléseket.

A szarvasmarha és a juh előnye a többi állattal szemben, hogy a szalastakarmányokból (amelyek olcsóbbak az abraktakarmányoknál) értékes élelmiszereket, tejet és húst termel. Ezt a tulajdonságukat kell kihasználnunk. Hogy a fejősteheneknek télen pótabrakot juttatunk, hogy a hízó borjaknak a szalastakarmány mellett abrakot is adunk, az természetes. De vannak gazdaságok, ahol abrakból termelik a tejet, és a szalastakarmányt csak ballasztnak használják. Ez a módszer túl drága.

Ezért arra kell törekednünk, hogy minél több és jobb szalastakarmányt takarítsunk be. A jó széna egyik feltétele, hogy minél rövidebb idő alatt „csináljuk”, és földel alá tegyük. A hegy- és a dombvidéken azonban sok eső esik — ki kell használni tehát a napsütéses napokat. A mezőgazdaságban viszont kevés az erős, fiatal munkaeső, s a dimbesdombos területeken nem lehet nagy kaszálógépeket alkalmazni. Minden erővel azon kell lennünk, hogy kézi kaszálógépeket használjunk. Ezek drágák, nehezen beszerezhetők, és kevés van belőlük — mégis, ha igaz, hogy az aratást lehetőleg egy hét alatt kell elvégezni, hogy minél kevesebb legyen a szemvesztés, az is igaz, hogy a füvetek minél rövidebb idő alatt le kell kaszálni s megszáritani, hogy jó minőségű vitaminnal szénához jussunk.

Aki járt hegyvidéki falvakon, például Varságon, Pálpatakán vagy Fenyőkúton, elcsodálkozhatott azon, milyen egyöntetű, sima pázsított alakítottak ki kaszálóikon. Ott nincs honcsok, kő, bokor, tövis, „csihán”: sima, mint az asztallap. A tanyai emberek úgy megbecsülték a kaszálót, mint a ház földjét. Ha ösvény szelte át, még a gyermeket is megtanították, hogy ne lépjen fölére, le ne tapossa a füvet. Az élet beléjük nevelte, hogy a fű tejet, sajtot, húst jelent. A szép gyepszőnyeg évtizedek alatt alakul ki még akkor is, ha ápoljuk, segítjük. Ez könnyen kaszálható géppel-kézzel.

A legelő gyepét hamar el lehet ronítani helytelen „kosaroztatással”, a legeltetés rendjének be nem tartásával. Ha a juhosarat nem költöztetik el két- naponként, a marháét négynaponként, a vizelet és a gané feláztatja a gyepet, az állatok patája pedig felszaggatja. A tömör gyep még a legmeredekebb oldalakon is megköti a vizet: magába issza, s megtartja a száraz időre. Az összefonódott gyökérzet nem engedi azt sem, hogy a lefutó víz árkokat vájjon, és elhordja a termőtalajt.

Alakítsunk ki szép legelőket, kaszálókat; ápoljuk, szeressük a zöld gyepet, mert ugyanolyan hasznot kapunk utá-

na, mintha örökké szántanók s vetnők. Szerencsére van elég olyan területe az országnak, ahol jobban megterem a búza, a kukorica. Szántsanak ott. A réteken és legelőkön pedig termeljünk tejet és húst, régi neve szerint „költséget”, ami értékesebb, mint a gabona.

Ezeket a gondolatokat ébresztette bennem az ismertetett kötet, s elnézést kérek, hogy ez az írás hosszabbra sikerült, mint az érdembeni hozzászólás e könyvhöz. Útravalóul azt kívánom, hogy ne csupán a magamfajta állatorvosok tanácsadója legyen, hanem állattenyésztő barátainkat is ihlesse minél szebb állatok tartására.

Jakab Zsigmond

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

RADÓ FERENC—ORBÁN BÉLA: A GEOMETRIA MAI SZEMMEL

Szakkönyvnek nevezhető matematikai könyv ritkán jelenik meg nálunk magyarul. Ezért „megy” eseményszámba egy-egy olyan kötet, mint az évekkel ez előtt megjelent topológiai munka, és ezért figyelünk fel a Dacia Könyvkiadó népszerű *Antenna* sorozatában időnként megjelenő matematikai tárgyú könyvecskékre is. Mivel a szakirodalom nagy részéhez a matematikus idegen nyelveken jut hozzá, általában nem jelent nehézséget számára szakdolgozatait valamelyik világnyelven megírni (ennek az az előnye is megvan, hogy mindjárt több országban olvasható) — s mindez e szakkönyveket *író* és ilyeneket *olvasó* matematikusokra is érvényes.

Aki magyar nyelven ír, előre tudja, hogy művét kevesen fogják olvasni, és még kevesebben fogják valóban megérteni (nem lenne nehéz megszámolni például a Romániában élő, magyarul tudó, mértannal foglalkozó matematikusokat). Nem szorul bizonyításra, hogy mégis szükség van magyar nyelvű szakirodalomra — elsősorban az anyanyelvű oktatás fogalmi pontosságá, szaknyelvi hibátlanúsága érdekében. Ez bizonyára minden tudományterületen fontos, a matematikában azonban elengedhetetlen. A magyar nyelvű szakkönyvek „előállításával” járó többletmunkát mégis aránylag kevesen vállalják. S ha a szerzők és az olvasók száma kicsi, természetesen még kisebb azoknak a száma, akik egy olyan, sokféle megközelítést tartalmazó könyvet, mint amilyen a Radó Ferenc és Orbán Béla munkája, méltatni tudnak. Ez a recenzió is csupán egy középiskolai tanár szemszögéből teheti ezt.

Az elmúlt három évben érvényben levő kilencedikes mértankönyv körül zajló viták mindenki számára ismertek, akinek a tanúggal valamilyen kapcsolata van. A geometriának a hilberti axiómarendszer alapján való tárgyalása nemcsak a tanulókat, hanem a tanárok nagy részét is megijesztette. Számunkra tehát a mértan korszerű tanításához nyújt segítséget a szóban forgó könyv első része, mely az említett axiómarendszert az eddig nálunk megjelent műveknél szemléletesebben, rendszeresebben mutatja be. Noha az ismertnek feltételezett fogalmak valóban nem sokban haladják meg a középiskolai tantervben előírtakat (ezért a munka tanári szemszögből nézve jól használható segédkönyvnek minősül), a többi fejezet inkább az egyetemistáknak szól, közülük is a mértannal bővebben foglalkozóknak.

Van ebben a könyvben egy többletrendszeresség (azon kívül, amennyi bármely matematikakönyvtől elvárható), s ez főleg a geometriai struktúrák többféle megközelítésének összekapcsolásából és mindegyik struktúra általánosíthatóságá-

nak jelzéséből adódik. Ez egyben sajátos dinamikát ad a műnek, szinte egyik mértani struktúrából nyílik a másik, és e könyvet olvasva, vagy inkább *tanulmányozva*, a mértan saját belső logikája szerinti fejlődésének lehetünk tanúi. Szemléletessé, érthetővé teszi a leírást a számos intuitív és algebrai modell, valamint az, hogy nagyon sok fogalmat, tulajdonságot először két- és háromdimenziós térben ismerünk meg, anélkül hogy ezáltal veszítenének általánosságukból. A legtöbb szerző rendszerint lemond az ilyenszerű szemléletességről a (vélt) nagyobb matematikai pontosság és sokoldalúbb általánosíthatóság kedvéért.

A könyv ajánlása külön kiemeli a szerzők volt tanítványainak népes seregét. Mint ebbe bele nem tartozó, kezdetben elfogulatlan olvasó, aki csak e könyv megismerése után vált elfogulttá, biztos vagyok benne, hogy áttanulmányozása megéri a fáradságot (mert 300 tömören írt oldal komoly, sok időt igénybe vevő erőfeszítés). A kevésbé türelmeseknek legalább a fejezetek előtti szép, érzékletes, rövid, külön is megérthető és a kívülrőlők számára általános matematikai műveltséget adó bevezetéseket érdemes elolvasniuk.

R. S. J.

ROBERT-ALAIN DE BEAUGRANDE—WOLFGANG ULRICH DRESSLER: INTRODUCTION TO TEXT LINGUISTICS

A könyv címe szerint „bevezetés a szövegnyelvészetbe”. Tényleges értéke azonban a címében szereplő „bevezetés”-jellegnél jóval több, hisz szintézise az eddigi eredményeknek és a megoldásra váró feladatoknak, vitás kérdéseknek, és egyfajta jelzése is a tudományszak fejlődési távlatának. Tulajdonképpen első átfogó összegezése, szemléje egy új és gyorsan fejlődő, terjedő nyelvtudományi eredetű, de már korán interdiszciplináris lett tudománynak, a szövegnyelvészetnek, az általános szövegtudománynak. A szerzők is azt szeretnék, hogy munkájuk hasznos útmutató legyen a diszciplína életének gyors átmenetekkel és változásokkal jellemezhető rövid, mindössze tíz-tizenöt éves szakaszában.

A könyv egészére, valamennyi fejezetére jellemző általános szövegnyelvészeti alapfogalom: a szövegszerűség. Ezt a szerzők szerint hét tényező, sajátosság alkotja, amelyek közül mindegyiket külön fejezetben tárgyalják. E hét sajátosság megléte a feltétele annak, hogy egy nyelvi közleményt szövegnek lehessen tekinteni. Az első kettő a kohézió és a koherencia (a kettőt a szakemberek egy része egynek veszi, többen viszont, mint a könyv szerzői, elkülönítik). Az első a szavak grammatikai összekapcsolása, függősége. A második, a koherencia az előbbinek a mélyebb tartalmi, szemantikai alapja, a jelentésbeli folytonosság és feltételezhettség, függőség. További szövegszerűséget alkotó sajátosság az alkotási szándék, aztán a szöveg elfogadhatósága, a tartalom információs értéke (pl. a közéletűség, váratlanság), a helyzetek és körülmények, valamint az intertextualitás, azaz egy szövegnek más szöveg(ek)től való függése (pl. az irodalomkritika, a paródia, a cáfolat és egyáltalán az eltérő szövegtípusok).

A szövegnyelvészet interdiszciplináris jellegéről a legtöbbet az utolsó fejezet mond. Itt kerül ugyanis sor az általános szövegtudományként felfogott szövegnyelvészet és az egyedi szövegtudományok (pl. az irodalomtudomány, poétika, retorika, stilisztika, történet- és jogtudomány) kapcsolatának a bemutatására, például annak jelzésére, hogy milyen sok új irodalomelmélet, főleg elbeszéléselmélet alakult ki szövegnyelvészeti forrásokból. Ezekben az esetekben a vizsgálat tárgya valamilyen tényleges szöveg. A szöveg azonban összefügg más tudományokban (pl. a szociológiában, lélektanban, művészettörténetben, zenetudományban) vizsgált más természetű jelenségekkel (pl. a szöveg mint egy viselkedési, magatartási forma megnyilatkozása, a szövegrögzítés lélektani jelentősége és feltételei, a szöveg tartalmának, valóságra való vonatkozásának ismeret- és igazságelméleti összefüggései stb.), illetőleg a szöveg analógiaként szolgálhat más jelenség vizsgálatához (pl. a festmény vagy zenei műalkotás mint szöveg, a szöveg szerkezete mint a valóság, a „világ” szerkezete vagy a gondolkodási, megismerési folyamat mint szövegalkotási és befogadási folyamat stb.).

Ha az interdiszciplináris vizsgálatok és lehetőségek sokaságából valamit mint jellegzetes akarunk megragadni, olyasmint, ami ma felkapottabb kérdések foglalatosa, ami pillanatnyilag inkább az érdeklődés középpontjában áll, mint a többi, akkor a szociológiát emelhetjük ki. A szövegfogalom értelmezésében ugyanis ma lényeges szempont az, hogy a szöveg valamilyen emberi cselekvés végrehajtásának az eszköze. Ezzel magyarázhatjuk meg azt is, hogy miért lett a szövegnyelvészetben annyira jelentős és manapság feltűnően divatos a filozófiai

eredetű és a pragmatikától áthatott általános cselekvésemélet és a szöveg vizsgálatával még szorosabban összefüggő beszédtelemélet.

Beaugrande és Dressler szintézisét általános tudományelméleti szempontból is értékelnünk kell. Idetartozó érdemeik igazolására könyvük két gondolatát szeretném kiemelni. Az egyik a humán tudományokra vonatkozik. Szerintük a fizikát, matematikát jellemző egzaktásra való törekvés könnyen dehumanizálhatja a kutatás tárgyát, és emiatt az ilyen célzatú módszerek alkalmazása aligha lehet eredményes. A másik pedig a fentiből következően az, hogy a szövegnyelvészeti fogalmi rendszerében és műszóhasználatában jobbnak látszik mindaz, ami valószínűségi jellegű, mint az, ami kategorikus értelmű. Eppen ezért nem szabályok, törvények felfedésére törekcsenek, hanem inkább szabályszerűségek, irányítottóságok, megokolások, előnyben részesítések kimutatására. (Longmann. London—New York, 1981.)

Sz. Z.

TÓTH LÁSZLÓ: VITA ÉS VALLOMÁS

A csehszlovákiai magyar irodalomban tájékozatlanabb olvasó, aki nem ismeri a pozsonyi *Irodalmi Szemlé*ben a hetvenes években közölt interjúkat, sem Tóth László verseit s egyéb írásait, e kötet jelentőségéről a szerzői szándék kiadói „reklámja” alapján aligha alkozhat magának némi képet: „A Vita és vallomás — a beszélgetések szervezője és irányítója, Tóth László elképzelése szerint — tulajdonképpen »regény«. Tizenkét »szereplőt« felsorakoztató »keretes regény«, a csehszlovákiai magyar irodalom harmadvirágzásának »regénye.« A műfaji és egyúttal tartalmi útbagazítás fedi a valóságot, a legkevésbé sem reklámfogás tehát, legfeljebb azt kell hozzátennünk, hogy ez a „regény” a dokumentumirodalomba sorolható, tehát mindazok érdeklődésére számot tarthat, akik jobban figyelnek a történelmi-szociológiai-lélektani megközelítésre, mint a látványos cselekménybonyolításra. Maga a szerző, a beszélgetések kiprovokálója így vall könyve bevezetőjében a műfajról, a műfaj életképességéről sajátos körülmények között: „a beszélgetés igen fontos és nélkülözhetetlen *műfaja* egy-egy népközösség életének, kultúrájának. Fontos és nélkülözhetetlen, mert olyan dolgok megfogalmazására és kimondására is készítheti az embert, amelyek egy-egy vers, novella, regény, tanulmány, esszé vagy önvallomás testében idegen anyagokként lennének jelen, sőt más formában esetleg meg sem fogalmazódnának és ki sem mondanának.”

A kötet tudatosan hiánypótlásra vállalkozik: „Gondoljunk csak, példának okáért, a nemzetiségi önismeretünkben tátongó ürre, szellemi életünk foghíjasságára, az irodalmunk én-tudatát erősítő és öntudatosulását megalapozó, elősegítő munkák hiányára. Azaz: mindmáig nincs irodalmi lexikonunk, rendszerezett irodalomtörténetünk, feldolgozott nemzetiségtörténetünk, nincsenek megfelelő tankönyveink, íróinkról és irodalmunkról szóló monográfiáink, nélkülözzük a legszükségesebb bibliográfiai munkákat stb. [...] Igaz, korántsem kívántam interjúimmal belekontárkodni a lexikográfusok, irodalomtörténészek, tankönyvírók, történelemkutatók, esztéták, bibliográfusok és a többiek dolgába. Csupán kérdezni és beszélgetni, vallomástételre buzdítani szerettem volna. Miközben önmagam, önmagam helyét és lehetőségeit is kerestem nemzetiségi irodalmunkban, nemzetiségi néptörredékünk hatvanéves történelmében.”

Tóth László jó kérdező, jól kérdező; s hogy a kérdésekből és válaszokból kikerekedik az a bizonyos hiányzó „regény”, az egyrészt az interjúkészítő személyének, másrészt a megkérdezetteknek, pontosabban a közöttük kialakult kölcsönös bizalomnak, megbecsülésnek, némelykor barátságnak tulajdonítható. Ábécérendben így következnek a beszélgetőtársak: Cselényi László, Csontos Vilmos, Dénes György, Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor, Rác Olivér, Tózsér Árpád, Turczel Lajos, Varga Imre, Veres János, Zalabai Zsigmond. A kérdések többnyire ismétlődnek, amennyiben a csehszlovákiai magyar irodalom, művelődés, nemzetiségi lét alapjait érintik, de az egyes életművek és életpályák konkrétumaihoz alkalmazkodva, természetesen belülről megfogalmazottak, a sajátosban keresik a közöst, az általános érvényűt. „Vita és vallomás”: ahogy a cím is utal rá, egyik elől sem zárkózik el Tóth László beszélgető-könyve; a műfajból eredően egymás mellé, illetve egymással szembe állítja a véleményeket — nem egyszerűsít, és nem keresi mindenáron a közös nevezőt a tizenkét interjú, azaz a meginterjúvoltak között. Az olvasóban viszont tovább dolgozik a „regényanyag”, és nemcsak akkor fogunk a (meg)nyilatkozókra s a véleményekre gondolni, amikor a csehszlovákiai magyar

irodalom történetében próbálunk majd eligazodni, hanem valahányszor újratálkozunk az ismerős kérdésekkel.

Az irodalomtörténet szakterületén túlmutatnak az egyes életutak — és nem is csupán a hatodik vagy hetedik évtizedükön túljutottaké (Csontos, Rácz, Turczel). Elgondolkoztató például az, amit megtudunk Gál Sándor szlovák iskoláiról, Tózsér Árpád pozsonyi élményeiről vagy Cselényi László többszöri párizsi kalandjáról. Tulajdonképpen szellemi kaland valamennyi, sőt — jelentését tekintve — nem is egyszemélyes. Nem (irodalomtörténeti) előzmények nélküli (lásd: Ady, Illyés, József Attila Párizsa), de nem is azonos velük. Talán a végső következtetésben mégis az; mert „Van egy szigorú törvény, amely alól senki sem kivétel. Azaz: Párizsban (vagy bárhol a világon) nem lehet úgy írni, mint itthon, idehaza pedig nem lehet úgy, mint Párizsban (vagy bárhol a világon). Más a légré, mások a hagyományok, más a problematika Párizsban, és más a Duna-völgyben. Ezért a »felfedezésért« nekem megint csak keserves és hosszan tartó tandíjat kellett fizetnem. Idehaza ugyanis, hetvenben-hetvenegyben, de még később is, partra kivetett halaként tátoztam a párizsi elképzeléseimmel. S nemcsak azért, mert idehaza senki nem tudott egy makkot se hozzászólni a dolgaimhoz, és a legjobb esetben is csendes bolondnak néztek, hanem belső törvényszerűségekből adódóan is. [...] egy évre megint hazajutottam Gömörbe, ahol lehetőségem nyílt, hogy újból, sűrűgetés nélkül átgondoljam, átértékeljem az életemet: a szülőföldélményt, a gyermekkort, az indulás romantikáját, Párizst — egyszerrel mindent. Ekkor kezdett bennem megfogalmazódni a Gömör—Párizs problematika...“ A csehszlovákiai magyar költészet neoavantgarde-jának talán leghívatottabb képviselője nem tudja és nem akarja elválasztani egymástól a két pólust — a kettő között találja meg önmagát: „Párizsban ugyanis többek között rájöttem arra is, hogy az alkotó ember számára mégiscsak a legfontosabb az önnön belső világa, a lélek mélye, mert csak ennek tanulmányozásával léphet tovább. Jó ösztönzést adott ehhez az alaposabban csak akkoriban megismert modern, a mi tájainkon még alig-alig ismert irodalom. Mindenekelőtt Beckett. Elolvastam, megnéztem minden dolgát, s az ő végsőkéig lemeztelenített, irracionizált világa (főleg a *Comment c'est?*) jelentősen befolyásolta további fejlődésemet, a nyelv felbontására, a hagyományos értékek átértékelésére, irracionizálására irányuló lépéseimet. Azt is mondhatnám, hogy Beckett (legalábbis a közép-európai poétika szerint) zsákutcába torkolló kísérletei segítettek engem kijutni a saját zsákutcámból.“ Cselényi ezzel a kijelentésével korántsem adja fel modernségigényét, mint ahogy csehszlovákiai magyar íróságához is hű marad: „Aki egyszer itt született ezen a történelmileg-etnikailag olyan nyira összekuszálódott Dunatáján, az tehet akármit ellene, a bóréből nem bújhat ki. Ezért nevetségessé ama bizonyos gyökértelességről szóló vádaskodások. Írhatnék én akármilyen vad, gyökértelessé, hagyománytalannak, a csehszlovákiai magyar valóságtól elrugaszkodónak tűnő szöveget, a mélylélektan bebizonyítja, hogy szándékom akkor is szándék maradna csupán.“

Cselényi e mondatokat válaszként fogalmazza Tóth Lászlónak arra a visszavisszatérő kérdésére, hogy mit jelent csehszlovákiai magyar írónak lenni. Az irodalompolitikus és regényíró Dobos László felelete ugyanerre a kérdésre tételszerűbb (formáját tekintve), de nem kevésbé megélt, átgondolt és átértézt: „Embernek lenni. A nemzeti érzés: emberi érzés, emberi jog. Ha az évek számát veszem, harmincesztendő bennem az emberi-nemzeti együttélés tapasztalata. A fél életem. Szinte már kódexet vagy tizparancsolatot írhatnak magamnak. Elsősorban saját használatra, s szerény ajánlással másoknak. — Jog és kötelesség: e két fogalom sok mindent meghatároz. Kötelességeim írottak és iratlanok. Írott kötelességeimet értelmem ügyeli: ez ország-közösség rendjét, törvényeit és érdekeit. Az iratlanokat érzéseim, ösztöneim hordják, de így ez már nem is kötelesség, hanem állandó viszonyom minden ittenihez. Ez az ország az anyám is. Magamra vállalom egy emberre osztható gondjait, terheit. — De jogom is ez az ország, jogom az egyenlőség. Munkám arányában egyenlő vagyok az ország minden más emberével. Amint egyenlőnek érzem magam, e társadalmi valóság nemzeti tudatommal egyenlődik. Jogom az anyanyelvem használata, s egyenlőnek tekintem az ország minden beszélt nyelvével. — A nemzetiégi tudat: műveltség, gondolkodás, felelősség, önbecsülés, de népeket becsülő szolidaritás is. S az a felemelő, ha e két további érzés együtt hathat, mert az egyik zavara magával hozza a másik torzulásait is. — Az utóbbi időben sokat foglalkoztat egy jelenség, a nemzetiégi komfort. Valamiféle közöny, érdektelenség, a dolgok kényelmes megközelítése tapasztalható. És a dolgok elhallgatása is. Elbizonytalanodás, igen, talán ez a legjobb szó. Például: egyre csökken a magyar iskolák száma, egyre kevesebb gyermeket íratnak magyar iskolába. A nemzetiégi elbizonytalanodás kézzelfogható következménye ez. Választ váró kérdések sora áll előttünk, amelyek fölött szónoki

fordulattal vagy kézlegyintéssel nem lehet napirendre térni.“ Ugyanerről a kérdésről Rácz Olivér költő és prózaíró, a CSEMADOK alelnöke így nyilatkozik: „Alapjában véve három embertípust különböztethetnénk meg a mi portánkon. Az első csak a nehézségeket látja, könnyen hajlik a rezignálásra, búsongásra. A másik türelmetlenkedik és sürgős, radikális intézkedéseket vár. A harmadik típusba tartozók vannak a legtöbben. Előszóval mondogatják: tessék minket békén hagyni; van mit ennünk, van mit innunk, megvan mindenünk, mi kellene még több? S pontosan ez az, ami engem nyugtalanít. A beletörődés, a többletmunka vállalásának és a nemzetiségi felemelkedés belső igényének hiánya. Az anyagi konformizmussal nemritkán együtt járó szellemi konformizmus nagymértékű terhódítása.“

A kérdések és válaszok súlypontját azonban közvetlenül az irodalom adja. Dobos László felhívja a figyelmet arra, hogy „a nemzetiségi irodalom önmagában még nem jelent sem erkölcsi, sem művészi minősítést. Irodalmunk egyre szélesebb területen válik a konfrontálás tárgyává, megmértünk a nemzeti irodalom serpenyőjén is.“ És ugyancsak meggyőződéssel vallja, hogy „minél kisebb egy irodalom, annál inkább a minőség útját kell járnia. S hogy ez lehetséges, azt a százados elnyomást, bezártságot élt népek írói bizonyítják, akik remekművekkel robbantak a világirodalomba. Például a dél-amerikaiak. De más vonatkozásban se menjünk messzire: Sütő András három drámája, Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regénye olyan művészi tények, amelyek a kortársi magyar irodalom felső szintjéhez zárkoznak.“ Szükségszerűen merül fel mindegyre az anyanyelvi és a második kultúra viszonya, a kettősség egyensúlya, a közéleti és az irodalmi nyelv, a nyelvek egyenjogúságának gyakorlata (Dobos). Tózsér Árpád utal a változó közép-európai sorsra, *A homokóra nyakában* című korábbi esszéjére. Mint aktív és eredményes költő-műfordító s a Madách Könyvkiadó fordításrészlegének vezetője, nagyon is tudatában van a híd-szerepnek, de szükségesnek tartja hozzátenni e gondolatokhoz és gondokhoz, hogy „régén rossz annak az irodalomnak, amelyik csak »híd« akar lenni, azaz olyan terület, ahol senki sem kíván elidőzni, amelyre mindenkinek csak addig van szüksége, míg valahonnan valahová eljut.“ Ez a kötet viszont egyértelműen bizonyítja, hogy a megkérdéztettek korántsem mondanak le alkotói szubjektumukról. (*Madách Könyvkiadó. Bratislava, 1981.*)

K. L.

Sz. Nagy Ilona: Meseillusztráció